

Szövetségi politika és politikai kultúra az ifjúsági mozgalomban, az 1930–1940-es években

A tudományok művelőinek sorában különleges helyzetbe kerültek a historikusok. Részint azért, mert egy minden eddigénél jelen- és jövőorientáltabb társadalomban kell a történeti folyamatok genezisének, elmúlt szakaszait hitelesen feltárniuk, értelmezniük és az égető feladatokban elmerülő nemzeti közösség figyelmébe ajánlaniuk. Részben pedig azért, mert szaktudományuk, amely megelőzte a nagypolitikát a társadalom gyökeres megújításának indukálásában – most nehezen tud lépést tartani a gyorsuló idővel.

A magyarországi és a szovjetunióbeli politikai reneszánsz új távlatokat nyitott a marxista történettudomány előtt.

Megszűntek a tabu témák és a forráskutatás lehetőségei megközelítették az optimumot.

A demokratikus szocializmus minden bizonnyal új minőséget teremt a honi történettudományban, feltéve, ha a történetírók magukévá teszik a fordulat szellemiségét és szaktevékenységüket sem a párt napi politikájának, sem pedig a gomba módra szaporodó alternatív mozgalmak, szervezetek napi politikájának nem vetik alá.

A szocialista megújulás egyik fontos záloga az immár ismét tagoltan szervezkedő, szabad lelkiületű, ám a fiatal generáció felemeléséért, a nemzeti sorskérdések megoldásáért koalícióra hajló ifjúság. A szocialista társadalmat építő ifjúság plurális politikai szervezkedéshez vezető útja igencsak göröngyös volt. A párt hosszú ideig foglya volt annak a – nem kis csalódást okozó – tévhitnek, amely szerint az ifjúsági struktúrának az átmenet egész időszakában okvetlenül szinkronban kell lennie a párt struktúrájával, amely szerint az egypártrendszer keretei között az ifjúság politikai gépezete is csak monolitikus lehet. Ezt a Komszomol-komplexusból eredő rögeszmét felerősítette nálunk az 1956-os sokk, amely máig tartó félelmet váltott ki az ifjúság politikai mozgásterének kiszélesítésétől.

Hol itt a kiút? El kell ismerni a párt jogát olyan irányító elveiben adekvát szövetség fenntartására, amely az MSZMP eszköze a fiatalok befolyásolására. Ugyanakkor el kell ismerni olyan alulról építkező autonóm ifjúsági formációk létjogosultságát, amelyek gyakorlatilag a pártonkívüli ifjúság eszközei a párt ellenőrzésére és befolyásolására.

Az ifjúság társadalmi presztízsének növekedése maga után vonja majd a fokozottabb érdeklődést a fiatal nemzedékek történeti múltja iránt. Ez a vizsgálódás gyakorlati életszükséglete az ifjúsági mozgalmaknak is.

Most értékelhetjük igazán a magyar ifjúságtörténészek „céhének” néhány olyan vezérelvét, melyeknek realizálása során feltehetőleg szert tettek a fordulat fogadásához szükséges szakmai érettségre. Mire gondolok? Például: a tiszta, kizárólagos politikai szemléletű történetírás elvetésére, a semmilyen ifjúsági szervezetet és korszakot ki nem rekesztő egyetemesség érvényesítésére a tematikában, olyan ifjúságtörténeti szintézisek megalkotására, amelyek nem a szervezetek, intézmények statikus képét adják, hanem divergens történeti, ifjúságtörténeti folyamatok szerves összefoglalására tesznek kísérletet. Gondolom egészében véve a *Ságvári Endrére emlékező ülésünk* szintén ilyen történetírói alapállást tükröz majd – még akkor is, ha az előadók egy és más vonatkozásban eltérő véleményen lesznek. A romlás időszakában mindig divat volt a múlt felidézésével megszegyeníteni a jelent. Az effajta játékok azonban a történelem önkényes kezelését feltételezik. A történeti totalitás ugyanis a nemzeti erények és nemzeti bűnök ötvözete. Vagyis bűneink éppoly tradicionálisak, mint erényeink.

Mindezt azért hangsúlyozom, mert jóllehet, mi most döntően a mozgalmatörténet valós értékeinek – nagy gondolatok, nagy tettek, kiemelkedő személyiségek – reflektorfénybe állítására vállalkozunk, azért itt-ott a múlt árnyoldalainak megvilágítását sem mellőzhetjük.

Itt van például az én témám: *szövetségi politika – politikai kultúra* a radikális népi mozgalmak, az antifasiszta és háborúellenes harc kibontakozásának évtizedeiben. Ki tagadhatná – tehetséges, egyre inkább közösségi gondolkodású fiatalok egész légiója kísérletezett abban az időben egymáshoz közelítő disputával, az együttmoccanás egyengetésével. Sok jó koponya vigyázta útjukat. Számos figyelemreméltó szervezetük volt: legálisak, ideig-óráig megtúrt, „szabadcsapatok” és a hatalmasok által megtaposott földalatti organizációk. Érték is el az utókor elismerésére és okulására egyaránt méltó eredményeket. Mégis történelmi abszurditás lenne az elődök tökéletességét feltételezni, azt vélni, hogy akár a kor legjobb ifjúsági vezetőinek, akár legjobb intézményeinek egyáltalán nincs mit megbocsájtanunk.

Tökéletes intézmények, tökéletes emberek a történeti múltban sem léteztek. Ennélfogva a társadalmi, nemzeti emelkedés legfőbb zálogai minden időben azok a mozgalmak, személyek voltak, akik az eszmei, politikai értékek megalkotásában, erkölcsi mivoltukban legjobban meghaladták az átlagot.

Magam az ellenforradalmi korszak harmincas-negyvenes éveinek ifjúsági világát tekintve a kommunista ifjúsági mozgalmat, illetőleg annak kiemelkedő vezetőit: *Kilián Györgyöt, Kulich Gyulát és Ságvári Endrét* tartom zsinórmértéknek. Ez a következtetés történelmi igazoláson nyugszik. A korabeli Magyarországon több száz ifjúsági egyesület,

szövetség működött. Közülük egy sem akad, amelyik mártírjainak számát tekintve akár abszolút, akár relatív értelemben megközelíti a kommunista ifjúsági mozgalmat. Ki tud megnevezni még egy olyan magyar ifjúsági mozgalmat, amelynek szinte minden titkára életét áldozta a magyar ifjúság, a magyar nép felszabadításáért folytatott harcban?

Többször hallottam már a nagyméretű szervezetek iránti korlátlan csodálat híveinek lekicsinylő megjegyzéseit a néhány tucat, néhány száz, néhány ezer akkori ifjúkommunista törpe minoritásáról. De tudom, a számszerű kisebbség olykor csak kvalitatíve elenyésző. Eszembe jut Ernst Fischer ezzel kapcsolatos találó megjegyzése: a kapitalista országok fiatal nemzedékében „a nagy többséget az óvatos fiatalok alkották és alkotják. Ám a „dühös fiatalok” maroknyi kisebbsége alkotja azt a magot, amely körül a jövő kikristályosodik. Az átlagos magatartás az alkalmazkodás. A lázadásban a holnap talán döntő szerepet játszó típus érlelődik ki”.

Azzal tehát önmagában nem követünk el hibát, ha az igazi társadalmi mozgást leginkább előmozdító, emelkedő ifjúsági erőt, szervezetet, mozgalmat vizsgálódásaink fókuszába helyezzük s annak történelmi méltánylásával élünk. Viszont elfogultsággal, politikai egoizmussal, az egyetemes történelmi látás hiányával lehetne vádolni bennünket, ha más marxista színezetű ifjúsági alakulatokat, nemkülönben polgári, vallási jellegű szövetségeket, amelyek ha csak részükben is, ilyen vagy olyan mértékben, az ifjúság erkölcsi tökéletesedése, szociális és kulturális emelkedése, a német fasizmus gleichsaltolási törekvései és a hazai szélsőjobboldal visszaszorítása irányában munkálkodtak – egyszerűen kiiktatnánk a nemzeti előremenetel önálló összetevőinek sorából.

Sok igazság van abban, amit erről Németh László hirdetett 1942-ben: „A mi pártjaink, intézményeink: a Turultól a szociáldemokráciáig, a Kalottól a cserkészetig, a nyilas párttól a Soli Deóig: úgy ahogy ma festenek mind az utolsó húsz év beteg képződményei. De mindben ott küszködik, erjeszt, munkál az új magyar szellem is.”

Valljuk be ez a történelmi – pontosabban politikai – felfogás végletesen egoisztikus formája, az osztályelfogultságból és nem valós osztályérdekekből fakadó séma – miszerint a kommunista ifjúsági szövetség meghatározó, mi több mindenható volt az ellenforradalmi korszak úgymond „életidegen”, reakciós ifjúsági szervezeteinek dzsungelében – tetten érhető a korábbi ifjúságmozgalom-történelmi munkákban. S ez a történetírói szubjektivitás nemcsak a tudománynak ártott jelesen azzal, hogy az említett műveket politikai irodalommal silányította, de egyben megfosztotta az utókort attól a lehetőségtől, hogy a szóban forgó évtizedek szervezett ifjúságának világát teljes spektrumában megismerje, s kulturális hagyományainak, pedagógiai módszereinek, politikai kultúrájának

„rendszersemleges” értékeit az új magyar nemzedékek javára hasznosítsa. Mindezek ma már túl vagyunk. Legalábbis remélem.

Az értékelésnél, átértékelésnél az úgynevezett genetikus gondolatot kellett és kell érvényesítenünk. Azaz a korabeli ifjúsági szervezetek történeti személyiségeit, programjait, tevékenységét a saját kormilióiban kell vizsgálnunk, átértékelnünk. Magyarán a mi esetünkben a minősítésnél *az ellenforradalmi etap '30-as, '40-es éveinek korparancsai, „koréreményei”*, adott belső és külső történeti feltételei adják meg egy-egy ifjúsági mozgalom, szervezet politikai egyenlegének kiszámításához szükséges domináns elemeket. Mármint, ha az említett korszak össznemzeti feladata a német és a nyilas veszély elhárítása, a függetlenség és a béke védelmezése, a demokrácia útjának egyengetése volt, akkor nyilvánvaló, hogy az adott időszak ifjúsági mozgalmi, szervezeti, grémiumi vizsgálatánál és minősítésénél abból kell kiindulnunk, hogy egészükben, illetőleg progresszivitásra hajló pólusaikban mennyiben szolgálták eme alapvető feladatok megoldását.

Az egyetértés, az együttműködés, a szövetkezés lehetőségeit, potenciális lehetőségeit is mindenekelőtt az szabta meg, hogy a társadalmi pozíciójában markánsan elütő, egyesüléseiben mértéken felül pluralizált ifjúság az össznemzeti feladatok tartalmát, útját és módját illetően *milyen koherenciára volt képes*.

Kétségtelen: a kommunista és szociáldemokrata mozgalom, valamint a népi írók mozgalmának emberei voltak a haladó erők fegyverbarátságának kovászái. Látni kell azonban az összefogás szellemi korlátait, az ellengőzt is. A kor ordas eszméi, amelyek nemcsak a szélsőjobbaldalt hatották át, hanem bizonyos mértékig részét képezték a hivatalos állameszmének is, sőt a jogalkotás attribútumai közé sorolódtak, rendkívüli módon megnehezítették a demokratikus ifjúság nemzeti egységének kikovácsolását, egyáltalán a sokrétű fiatalság kevéssé ápolott politikai kultúrájának fejlesztését.

Ahhoz, hogy a fiatalság egészséges erői eljussanak *a Márciusi Fronttól a Magyar Ifjúság Szabadságfrontjáig*, mindenekelőtt az együttműködést iniciáló és irányító marxista ifjúságnak, kiváltképpen a marxista munkásifjúságnak kellett eszmei tisztaságot teremtenie soraiban. Senki sem hiheti, hogy ez játszi könnyedséggel ment. Végeredményben abban is igaza van Németh Lászlónak, hogy két szembenálló világnézet fiai sokszor jobban megértik egymás nyelvét, mint „valamelyik egyedül üdvözítő pártnak a csáklyásai és forrongói”.

Ahhoz, hogy a kommunista és szociáldemokrata ifjúság tradicionális bizalmatlansága egymás iránt megszűnjék, és egymással kezdet fogjanak, olyan revelációra volt szükség, mint amelyet a Komintern VII. kongresszusa váltott ki, s olyan sorsközösségi

felismerésre, amelyet Hitler hatalomra jutása, a gömbösi fenyegetés, a spanyol köztársaság elleni fasiszta agresszió s az Anschluss idézett elő.

A munkáspártok platformjától részint elütő szemléletű ultraradikális munkásmozgalmi egyesülések, amelyeket okkal-oktalanul „frakcióknak” neveztek, jó táptalajt adtak a demokratikus frontot, a széles osztályszövetséget, a kerülő utat elvető politikai ortodoxiának. Így a nézeteikben rejlő ellentmondások felfedése a velük való polémia nélkülözhetetlen feladattá vált a függetlenségi mozgalom ifjúsági bázisának kiépítése során is. Tudnunk kell azonban, hogy e csoportok tagjainak túlnyomó többsége valóban szívén viselte a munkásosztály ügyét és a Szovjetunió őszinte híve volt. Nem egy közülük mártírhalált halt a faszizmus elleni harcban.

Súlyuk, befolyásuk miatt legtöbb vita, *perpatvar a Demény-csoportbeliekkel* volt. Az utóbbi években elég sok bírálat érte a történészeket e csoport múltbeli tevékenységének homályban hagyása miatt. Meggyőződésem szerint e kritikák legfeljebb részben jogosak. Az igazság az, hogy magára valamit is adó történész a májusi pártértekezlet előtt nem vállalkozhatott tudományos szempontból elfogadható idevágó rekonstrukcióra. Nem vállalkozhatott, mert az előző pártvezetőség közvetve nyomást gyakorolt ránk, hogy politikai posztulátumát tekintsük kiindulásnak a Demény-mozgalom tudományos minősítésénél. Erre nem voltunk kaphatók. Ez a rekonstrukció optimális körülmények között is a párttörténészek egyik legbonyolultabb feladata lesz. Nem véletlen, hogy a könyveszkábáló konjunktúralovagok, akik az orosz nagyágyúktól – az erdélyi kisharangokig mindenből pénzt csináltak – nem kapnak ezen a szintén bestsellert ígérő témán.

Habár a Kommunista Párt nemzeti függetlenségi koncepciója mind eszmei vonatkozásban, mind a gyakorlati politikát illetően meg nem szűnő viták tárgyát képezte az adekvát érzelmű ifjúság körében is, kétségtelen, hogy ez az elgondolás a szociáldemokrata keretek között szervezett proletár ifjúság vezéreszméjévé vált a harmincas évek második felében.

Ahhoz azonban, hogy a marxista-leninista ifjúmunkás-mozgalom sikert érjen el *az antifasiszta ifjúság szélesebb rétegeinek egyesítésében* és a fiatal generáció soraiban össznemzeti erővé váljék, többet kellett tenni, mint egyszerűen szélesebbre tárni a kaput az agrárfifjúság, a középrétegek ifjúsága előtt. Mindez megkövetelte még a nemzeti nihilizmus elvetését, a nemzeti hagyományok és sajátosságok megismerését, a nemzeti valóság beható tanulmányozását s nem utolsó sorban az ifjúság különböző rétegei helyzetének, a fiatalok gondolkodásának, vágyainak, törekvéseinek elemzését.

És még valamire volt szükség az antifasiszta szövetségi politika realizálásához. Szükség volt olyan, a korszakot, a korszak ifjúságát megértő, megérző nagyformátumú kommunista ifjúsági vezetőkre, mint amilyen Kulich Gyula és az ő nyomába lépő Ságvári Endre volt. Egyikük sem töltött be magas párttiszséget. Szinte egész életüket a szó szoros értelmében az ifjúság szolgálatának szentelték. Valljuk meg ennél tisztesebb s emberpróbálóbb pártmunkát ma is nehéz elképzelni. Kulich és Ságvári maradandó hatása, történeti élete nem pusztán a mártírium, hanem a vértanúságba torkolló hősi élet következménye. Kulich Gyula és Ságvári Endre neve fémjelzi azt a mozgalmat, amely az ország akkori reménytelenül nehéz helyzetében sikerrel élesztgette a java ifjúság lelkiismeretét és tettkézségét. Úgy gondolom, hogy ma nemcsak méltányos, hanem szerfelett időszerű is emlékezni az ifjúkommunisták e múltbeli erőfeszítéseire, hősies küzdelmeire.

In: *Értékrend az ifjúsági mozgalomban*. Szerk.: J. Nagy László. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1989, 11–20.